

українською мовою – „Світова Зірниця”, в котрому, окрім господарчих справ і популяризації аграрної культури, багато місця присвячувалося духовному розвитку українського населення; навчанню на українській мові, розвитку мови та її статусу, культурного й політичного життя України, популяризації українського фольклору та творів українських письменників і поетів (Т.Шевченка, І.Братка та інших) [12]. Варто підкреслити, що засновником, головним редактором і видавцем був поляк Іоachim Вилошиновський. А допомагали його діяльності такі поляки, як Грохольський, Собанський, Лубенський та інші.

Це тільки невеликий приклад величезного внеску, який зробив лише один польський рід у розвиток культури в Україні на рубежі XIX і XX століть. А таких родів, особливо у Правобережній Україні, було дуже багато і майже всі вони залишили у культурному, економічному й науковому житті України свій слід. Тому сьогодні, коли поляки й українці живуть в зовсім інших політичних умовах, потрібен новий підхід до нашої спільної історії.

На конференції „Польські двори і резиденції в Україні” тодішній губернатор Вінницької області, пан Калетнік сказав: „Необхідно повернути пам'ять і інформацію про польські двори і резиденції як про місця народження, життя і діяльності багатьох видатних людей науки, літератури, культури, громадської діяльності, котрі любов до цієї землі зберегли і передали всьому людству” [13].

Які висновки можна зробити з вищенаписаного? У мене з'являється одна думка, на мій погляд, дуже важлива для всіх, хто працює з молоддю. Якби на уроках економіки українська молодь дізнавалася про цифри та відсотки, що наведені на початку цієї статті... Якби на уроках мистецтва, слухаючи про Владислава Городецького, могли почути, що великий архітектор, який кращі роки своєї творчості присвятив Києву, був поляком і завжди це підкреслював, підписуючи свої роботи лише по-польськи... Якби на уроках географії викладачі, розповідаючи про Трускавець (відомий не лише в Україні), зазначали, що дане місто відбулося як місто-курорт завдяки Раймунду Ярошу, поляку, котрий з допомогою своєї сім'ї (братів, синів) не лише заснував, але і побудував цілий ряд лікувальних закладів, красивих віл, провів електрику, а в 1912 році побудував залізницю, котра з'єднала Трускавець з Краковом, Львовом, Віднем... [14].

Якби на уроках хімії говорили про великий винахід (котрому нещодавно виповнилося лише 100 років!) – газову лампу та пояснювали учням, що винахідник – поляк, Ігнатій Лукасевич, уперше скористались світлом такої лампи у Львові під час хірургічної операції...

Якби математики знали, що була відома в усьому світі львівська математична школа, засновником котрої був геніальний польський математик Стефан Банах... Якби ми на екскурсії, наприклад, до чудового Браїлівського монастиря, могли прочитати на табличці замість „Пам'ятник архітектури XVII ст. Сьогодні жіночий монастир” коротку історію цього монастиря, можна навіть на декількох мовах, як це є у моєму місті...

Якби... Можна було б так ще багато разів. Тоді, можливо, у більшості українців „польські пани”, традиційно вживана тут фраза, не асоціювалась би лише з іншими, традиційно вживаними словами – гніт, приниження, боротьба...

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Первая всеобщая перепись населения Российской империи. 1897, Санкт-Петербург. 1904. – С.VIII; 2. Ibid. – С.XVI; 3. A. Weryha-Darowski Kresy ruskie Rzeczy Pospolitej (województwa: Kijowskie, Braciawskie i Podolskie) – Warszawa, 1919. – S.63; 4. Статистический обзор Волынской губернии за 1900 г. – Житомир, 1901 – С.85-86; 5. Памятная книжка Волынской губернии на 1908 г. – Житомир 1907, Вигошиновський. – С.135-137; 6. Ibid. – S.12-13; 7. Ibid. – S.12-13; 8. A. Weryha-Darowski... op.cit. – S.63; 9. Z. Chojecki, Społeczeństwo polskie na Rusi, Warszawa, 1937; E. Romer. Ilu nas jest? – Kraków, 1917. – S.44; 10. J. Bartoszewicz. Na Rusi. Polska stan posiadania (kraj-ludność-ziemia). – Kijów, 1912. – S.13-15; 11. H.Stroński. Polskie dwory i rezydencje w Ukrainie // Wspólnota polska. – styczeń 2005. – S.86; 12. Колесник В. Іоachim Вигошиновський – визначний український і польський громадський діяч першої половини XX ст. // Подільська старовина: Науковий збірник. До 85-річчя з часу заснування Вінницького обласного краєзнавчого музею. – Вінниця, 2003; 13. Kaletnik G. Polskie dwory i rezydencje w Ukrainie // Wspólnota Polska. – Styczeń 2005. – S.87; 14. Rafalska B. Przyjaciela // Głos nauczycielski. Biuletyn Związku nauczycieli-polonistów w Ukrainie. – №27-28. – Drohobycz, 2004. – S.48.

В.М. Кланчук

ВИЗНАЧНІ ДІЯЧІ СВІТСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ЗАХІДНОЇ ГУЦУЛЬЩИНИ ПОЧАТКУ XX СТ.

Населення західної Гуцульщини (Делятинщини) другої половини XIX століття сильно пиячило, витрачало свій маєток, не дбало про навчання дітей. По селах діяли малоефективні церковні

школи. У цей період великим впливом користувались священники. Вони розповсюджували між селянами дешеві брошури про передові методи ведення сільського господарства, вирощування садів, ведення пасік і тощо, але при цьому проповідували «русофілство», що схилилось перед російською царською династією, у такий спосіб, збивали широкі маси з належного шляху суспільного розвитку. З початком XX століття між населенням почала працювати світська інтелігенція, що вела народ іншим шляхом – відданості ідеалам України.

Про діяльність світської інтелігенції цього регіону є дуже мало комплексних досліджень, а тому матеріали, що наведені у статті, є новими й базуються на детальному аналізі тогочасної преси та архівних матеріалах.

З 1900 років між населенням Делятинщини почала працювати світська інтелігенція [34]. Молоді адвокати М. Лагодинський, І. Семанюк, с. Солом'яний, М. Козоріс та їхні однодумці закладали по селах читальні, молодіжні спортивно-пожежні товариства, кооперативи і позичкові каси, пропагували ідеї соціал-радикальної партії, яку створили М. Павлик та І. Франко. У 1907 році жителі Делятинщини не стали віддавати свої голоси за клерикалів, а вибрали своїм послом до віденського парламенту радикала М. Лагодинського.

До 1912 року створилось 16 читалень з 700 членами, в яких працювали

2 драматичні гуртки, 1 хоровий та 1 оркестровий ансамблі. На сцені виставляли п'єси українських класиків, в честь Т. Шевченка та І. Франка влаштовували величаві концерти.

Мирне життя населення, що тільки що прокинулось зі сну й почало усвідомлювати свою національну й класову належність, влітку 1914 року перервав початок I світової війни. 24 травня 1919 року загони польської армії генерала Галлера окупували західне Прикарпаття. Покуття та Гуцульщину зайняли румунські війська генерала Задека, що наступали через Яблуницю і Ворохту. Командування румунських окупаційних військ визнало окремою адміністративною одиницею Делятинський повіт і повітовим комісаром затвердило М. Козоріса, який в 1912-1914 роках працював адвокатським помічником у канцелярії М. Лагодинського. Румунські коменданти не вмішувались у місцеве самоврядування, зате поляки, хоч до них Делятинщина і не належала, часто влаштовували походи по околицях регіону та самовільно виловлювали вороже настроєних до них українців і розправлялись з ними.

18 серпня 1919 р. румунські війська залишили Делятинщину і цю територію зайняли поляки. Місцеве українське населення стало жертвою репресій та переслідувань, багато інтелігенції, що не зуміла втекти до Чехословаччини чи СРСР, поповнили польські тюрми. Не дивно також, що більшість жителів вороже поставились до представників польської адміністрації. Місцеве населення вважало, що західноукраїнські землі польські війська окупували незаконно, і бойкотувало всі заходи як військового командування, так і цивільної адміністрації. Органи місцевого самоврядування не діяли, тому що не було кому їх вибирати, тому поляки були змушені назначати своїх урядових комісарів. У Делятині таким комісаром призначено лікаря польської національності А. Богданського, а в Микуличині – перевертня Парфановича.

Широкі кола місцевого населення неприхильно поставились до виборів у 1922 році, бойкотувавши їх. Щоб застрахати населення, польське командування вислало по селах військові загони, що вештались повсюди та грабували майно і так зубожілого під час війни населення. За доносом кандидата на посла, микуличинського урядового комісара Парфановича, по всьому регіону проведено арешти свідомих селян та інтелігенції. Так у Делятині польські жандарми арештували чотирьох, у Микуличині – вісьмох, а у Заріччя та Дорі – по одному українських діячів, що пропагували бойкот виборів. У день виборів повітовий староста розіслав по селах своїх урядовців та агентів, проте ці заходи не дали бажаних наслідків. По селах голосували лише поляки та євреї, а з українців – писарі, лісники та залізничники. У Микуличині до виборчих урн прийшло лише 42 особи [34].

Важким було життя населення краю в перші післявоєнні роки. У багатьох місцевостях під час воєнних операцій були знищені житлові та господарські споруди. Так у Дорі їх знищено 40%, у Делятині – 80%, а в Яблуниці згоріли під час запеклих боїв майже всі будинки та майно селян. У долині Пруту були зруйновані всі залізничні та шосейні мости, а також тартаки і солеварня в Делятині, що пізніше вже не відновила своєї діяльності. Кількість населення за 1900-1921 роки майже не збільшилась, проте в багатьох родинах пропали під час війни сильні робочі руки батьків та дорослих синів. Тисячі людей залишились навечно на полях боїв, а ще більше повернулось додому каліками, які не лише не могли допомагати в господарстві, але й самі потребували догляду. Відбудова господарства здійснювалась вкрай повільно.

Нестача ріллі, низькі врожаї й незначна кількість худоби примушували селян шукати заробіток на промислових підприємствах, в першу чергу, – на вирубці державних лісів, тартаках та солеварнях. На тартаках працювало, в середньому, по одній особі з 15-20% родин. Умови праці в лісах та на тартаках були дуже важкими. Хоча формально діяв закон про восьмигодинний робочий день, робітники працювали по 12-13 годин в добу. У перші роки польської адміністрації, коли польські марки мали дуже низьку вартість і сильно прогресувала інфляція, робітники тартаків працювали практично безкоштовно. Не випадково, що часто вони влаштовували страйки. Боротьба за кращі умови праці згуртувала робітників. Під час останнього, майже двохмісячного, страйку вони створили комітет, члени якого проводили по селах збір харчових продуктів та допомагали тим, що залишились без засобів існування. Все це піднесло класову свідомість і підготувало робітників до політичної боротьби.

Інтелігенцію з високою освітою представляли 7 лікарів, 8 адвокатів, 2 нотаріуси, 2 аптекарі, декілька суддів та судових урядовців. У школах працювало 46 штатних та 15 позаштатних вчителів. Культурно-освітнє життя українського населення зосереджувалось по читальнях «Просвіти», що знаходились під впливом радикалів. Молодь згуртовувалась в спортивному товаристві «Прут». У Ворохті діяв лижний клуб.

На цей час припадає значне поширення ідей соціалізму й комунізму. Виникли ланки КПЗУ та її легальні прибудівки у самому Делятині та по навколишніх селах. Поширення комуністичного руху здійснювалось через «Сельроб» та Українське селянське об'єднання. Польська адміністрація розпочала репресії, закривала комірки КПЗУ, арештовувала найактивніших діячів, внаслідок чого чисельність партії скоротилась на 30 %.

Як вже зазначалось, на теренах західної Гуцульщини (Делятинщини) на початку ХХ століття активно діяла світська інтелігенція, про визначних діячів якої і буде нижче йти мова.

Микола Лагодинський (1866-1919) – голова Української радикальної партії у Львові – належав до найінтелігентніших умів українського народу [Газета «Республіка» за 15 травня 1919 року]. Він народився 28 жовтня 1866 року в селі Добриводах біля Збаражу у сім'ї священика, закінчив початкову школу в Тернополі, гімназію у Золочеві, де познайомився з К.Трильовським, та юридичний факультет Львівського університету. Після адвокатської практики в Мачишині [2; 19] захистив дисертацію на звання доктора права. Спочатку належав до народовців [35, с. 82], але, ще будучи адвокатським практикантом, вступив до Української радикальної партії, зразковим членом якої був до самої смерті. У 1900 році приїхав на адвокатську роботу до Делятина, де у 1906-1912 роках його адвокатським практикантом був І.Семанюк (М.Черемшина), а в 1912-1914 – М. Козоріс.

У суспільно-політичну роботу Лагодинський включився зразу ж після приїзду до Делятина. Уперше про його діяльність згадано з нагоди передвиборної акції, що почалася в жовтні 1900 року. На теренах Надвірнянського повіту 13 жовтня (Делятин) саме за його ініціативою відбулися перші збори незалежних мужів довір'я. У 1901 році бачимо його в числі 4 організаторів великого віча в Делятині у справі відкриття Українського університету в Львові [3]. Через рік за його ініціативою і при активній участі у Делятині створено читальню товариства «Просвіта», котра швидко витіснила москвофільне «Общество имени Качковского», а також першу щадниче-позичкову «Руську касу», яка успішно стала конкурувати з подібними польськими та єврейськими установами та значною мірою відтягнула селян від залежності лихварів.

Відтак почали створюватися читальні «Просвіти» по селах, а у Ворохті та Микуличині, при значній допомозі жаб'євських організаторів П.Шекерика та Ю.Соломійчука, зав'язалися коші молодіжного товариства «Січ». На теренах Делятинщини з'явилися місцеві ентузіасти радикального руху. Наслідки цього етапу далися взнаки у 1907 році, коли радикальні діячі відчували свою силу й дали бій своїм політичним противникам та перейняли ініціативу в свої руки. Почалося з того, що на нараді покутських радикалів на Надвірнянщину проти Мандичевського виставлено кандидатуру на посла до парламенту відомого на Прикарпатті радикального та січового діяча К.Трильовського, а його заступником – делятинського адвоката М.Лагодинського, який і став послом по виборчому округу Долина – Калуш – Надвірна.

У вересні 1907 року Лагодинський підготував та вніс пропозицію у віденському парламенті щодо зловживань камеральних урядників при продажі дерева з державних лісів Надвірнянщини [4].

На початку 1908 року Лагодинський активно включився у передвиборчу кампанію за кандидата радикальної партії на посла до галицького сейму, яким було обрано І.Сандуляка [5].

19 квітня 1908 року в Станіславі відбувся перший крайовий з'їзд «Січі», головою якого обрано Лагодинського, що відтак увійшов скарбником до Центрального комітету [6]. Так він уперше вийшов на широку галицьку суспільно-політичну арену, заслужено зробивши ще одну сходику на шляху до загального визнання його як одного з найкращих діячів українського народу. У грудні 1908 року він брав участь у роботі XIX з'їзду Української радикальної партії в Тернополі, де виступив з рефератом про забезпечення робітників та хліборобів на старість [7].

Уперше у Віденському парламенті Лагодинський виступив 17 червня 1909 року, коли говорив про виборчу реформу, що вже своїм змістом принесла народові гірке розчарування, бо далі санкціонувала панування поляків в Україні та поставила національну бідноту у винятково скрутне становище. Він також категорично висловився проти діяльності уряду [8].

21 серпня 1909 року в його будинку відбулася нарада радикальних послів [10], а 22 серпня він і Сандуляк звітували про свою посольську діяльність у Микуличині [9]. Наприкінці року Лагодинському довелося ще раз побувати у парламенті та внести 6 пропозицій про зловживання на громадських виборах у Білих Ославах, про створення окремої єврейської громади в Микуличині, про безправства скарбового сторожа в Ланчині, про кривдження селян передачею на вируб державних лісів спекулянтам, про розширення залізничної станції в Делятині тощо [11].

22 травня 1910 року Лагодинського обрано кошовим повітової «Січі» [12]. 16 червня він виступив у парламенті з промовою, в якій гостро критикував діяльність міністрів. У цьому ж році він звітував про свою посольську роботу в Надвірній, Камінній та Дорі, де повідомив, що українські послы лише влітку 1910 року внесли 935 пропозицій та виголосили понад 100 промов [13].

Після деякої перерви, 18-19 грудня 1910 року, бачимо Лагодинського на XXI з'їзді Української радикальної партії у Львові. З уваги на важкий моральний і матеріальний стан партії, голова заряду Л.Бачинський вирішив уступити свою посаду. З'їзд вибрав новий заряд на чолі з М.Лагодинським, а його заступником – І.Макуха [16; 17].

5 березня 1911 року Лагодинський провів окружний з'їзд партії в Станиславові, де було прийнято декілька резолюцій, зокрема, – про нове виборче право, про необхідність проведення перевиборів сільських зарядів партії, про потребу наради кошових при Головному січовому союзі, про святкування річниці смерті Т.Шевченка тощо [18].

Після розпуску 30 березня цісарем парламенту оголошено нові вибори, за даними яких послом до Віденського парламенту по виборчому округу № 55 (Надвірна, Калуш, Долина) обрано саме М.Лагодинського [20; 21; 22].

Початок 1913 року ознаменувався для Лагодинського працею у Віденському парламенті, де вже 4 січня в міністра освіти відбулася конференція між Українським парламентським союзом та Польським колом щодо створення українського університету, яка, однак, нічого не вирішила [27].

25 грудня 1913 року у Львові відбувся черговий XXIV з'їзд УРП, на якому Лагодинського знову обрано головою [30]. У цей же час при його сприянні було створено спеціальні воєнізовані відділи «Січових стрільців». Він брав участь у підготовці «Січей» до участі в крайовому святі 28 червня в честь сотих роковин з дня народження Т.Шевченка [34].

28 липня 1914 року розпочалася I світова війна. На початку серпня у Львові утворилася Головна Українська Рада з представників всіх українських партій та політичних груп, до складу якої увійшов і Лагодинський. 3 серпня Рада видала Маніфест, в якому закликала українців до боротьби на стороні Австро-Угорщини проти Москви за визволення України [33].

З наближенням російських військ Лагодинський з родиною виїхав до Відня, де перебував майже цілу війну, активно включившись в роботу Загальної української Ради. Пізніше він увійшов до Української Національної Ради і, як член останньої, наказав Т. Головацькому та О. Колянковському перебрати владу в Делятинщині від імені ЗУНР. Перед баченням національної катастрофи й наступу польських військ заподіяв собі смерть.

Громадський діяч Тома Головацький (1866-1935) народився у сім'ї священика, закінчив 6 класів львівської гімназії, в 1885-1887 роках практикував у надлісництві в Підмонастирі, в 1887/1888 роках пройшов курс лісової школи в Болахові, після чого працював помічником лісничого в Підмонастирі (1888-1889), Болахові (1889-1894) та Павлівці (1894). У 1895 році його визнали лісничим і направили на постійну роботу в Ямну. У 1907 році активно агітував за українських кандидатів на послів до парламенту [40]. Допоміг підшукати земельну ділянку під будівництво «Учительської оселі» у Ворохті [1, с. 313].

У 1912 році вийшов на пенсію й переїхав до Делятина, де працював головним касиром «Руської каси». Вже навесні 1912 року його вибрали членом виділу повітової філії товариства

«Просвіта» та секретарем товариства «Сільський господар» [43, арк. 1-2; 36]. Під кінець 1913 року, як заступник голови, ввійшов до повітової управи Української радикальної партії [Громадський голос з 25 грудня 1913 року], активно готував свято до 40-річчя політичної й літературної діяльності І.Франка та сам виступав на сцені, виконуючи «Спів Яреми» [29].

Під час I світової війни Головацький деякий час перебував у Відні. У 1917 р. був урядовим комісаром Делятина, 3 листопада з наказу члена Української Національної Ради Лагодинського перебрав владу від австрійської адміністрації. У 1918-1919 рр. очолював управу лісів та державних маєтків УНР на Делятинщині [36]. В 1920-30 роках, переслідуваний поляками, тинявся по Поділлі, де й помер у 1939 році.

Фінансист та податківець Олександр Колянковський (1870-1950) народився у сім'ї сільського писаря з Пістині, де закінчив 4 класи народної школи. У 1883-1890 рр. вчився в Коломийській гімназії, але після 6 класу звільнений за участь у передвиборчій кампанії, де агітував за українського кандидата на посла. Пробирав вступити до фінансового уряду, але безуспішно. Лише після добровільної військової служби в 1895 році одержав дозвіл на пробну практику в податковому уряді Делятина, після чого в 1899 році його назначили ад'юнктом податкового уряду, а відтак – самостійним податковим урядником. У 1902-1939 роках був членом міської ради в Делятині, в 1907 році комісаром на виборах у Чорних Ославах, в 1915 році – призначений бургомістром Делятина, а в 1918-19 роках – урядовим комісаром УНР в тому ж місті.

Активно працював у громадських установах та товариствах. У 1902-1940 роках був директором «Руської каси», що перейменувалась в «Українську касу», а відтак – «Український кооперативний банк». У 1912-1939 рр. належав до віділу повітової філії товариства «Сільський господар», в 1919-1939 рр. очолював кооперативу «Народний дім», в 1930-1938 роках був директором кооперативного млина в Заріччі, а крім того, деякий час керував справами «Спілки управнених» у Делятині [34].

Як директор кредитової установи, допомагав грошовими позичками колишньому своєму гімназійному товаришеві – письменникові В.Стефанику, а після його смерті покрити всі несплачені ним борги.

Адвокат, суспільно-політичний діяч та письменник Марко Черемшина (1874-1927) перебував у Делятині протягом 1906-1912 року, працюючи помічником адвоката М.Лагодинського та вважаючись його правою рукою. М.Черемшина мав велику повагу серед місцевого населення й з успіхом використовував це при підтримці Лагодинського на посла до парламенту.

Про конкретну участь М.Черемшини в передвиборних кампаніях 1907-1908 та 1911 років йшла мова на сторінках радикальної преси того часу, зокрема в повідомленнях з місць, що їх друкував «Громадський голос». На більшості з передвиборчих зборів, що відбулися в Гаврилівці, Красній, Білих Ославах та Ланчині секретарював М.Черемшина і складав протоколи. Лише 5 травня 1907 року виступив на вічі делятинських залізничників, наступного дня зустрівся з виборцями у Любіжні, Дорі, Ямні та Микуличині [34].

На початку 1908 року почалася передвиборна кампанія по виборах послів до крайового сейму у Львові. Секретарем виборчого комітету обрано Черемшину, що зобов'язувало його бути присутнім на всіх передвиборних заходах радикалів Надвірнянського повіту, оформляти відповідні документи, які висилали до головного виборчого комітету радикальної партії у Львові.

23 серпня 1908 р. у Ворохті відбулось віче, де головував засновник Української радикальної партії – письменник і громадський діяч М.Павлик, а його заступником був М.Черемшина, що висловився за повну довіру послам.

У листопаді 1909 року на з'їзді Української радикальної партії М.Черемшину обрали членом регіонального заряду від Надвірнянського повіту. Потім у пресі ще згадано з нагоди його промови на ювілейному концерті в честь 50-річчя з дня смерті Т.Шевченка в Делятині 12 березня 1911 року.

На початку 1911 року М.Черемшина знову бере активну участь у передвиборчій кампанії, виступає за кандидатуру адвоката М.Лагодинського. А потім займається виключно своєю адвокатською практикою. У 1912 році Черемшина виїхав з Делятина і відкрив свою канцелярію у Снятині.

Адвокат, суспільно-політичний діяч та письменник Михайло Козоріс (1882-1937) народився в Калуші в родині міщанина, початкову школу закінчив у родинному місті, до гімназії ходив у Станиславові та Львові. Поступив на правничий факультет Львівського університету, але з уваги на поганий стан здоров'я перебував у Криворівні, навчаючись заочно. У 1912 році закінчив університет і проходив адвокатську практику в Калуші та Делятині [37; 41].

В Делятині М.Козоріс проводив активну громадську діяльність. Вже 21 квітня 1912 року його обрано головою читальні «Просвіти» [38]. Того ж дня створено повітову філію, а М.Козоріса вибрано секретарем виділу [23].

5 травня 1912 року Козоріс виступав на загальних зборах читальні «Просвіти» в Заріччі [43, арк. 1-2], а 18 серпня 1912 року – на звітному вічі в Каміннім, де обговорювалася діяльність посла М.Лагодинського [24]. 14 січня 1913 року в Делятині відбувся перший повітовий січовий з'їзд, де Козоріс у виступі підкреслив, що «лінивість наших селян, які волять пересиджувати по коршмах, місто старатися в гурті поправити свою долю» стало причиною хвилинного занепаду січової роботи в повіті [25]. 4 травня того ж року М.Козоріс виступав на вічу в Чорних Ославах у справі виборчої реформи [28]. 15 березня 1914 року він виступав з промовою на II повітовому січовому з'їзді в Делятині [29], а 4-7 квітня вів курс історії козащини на січовому вишколі [31].

Під час I світової війни Козоріс був вивезений в Томську губернію, а після повернення, у 1919 році, був призначений заступником повітового комісара УНР у Делятині, а відтак, під час румунської окупації – повітовим старостою [32]. Влітку 1919 року подався за Збруч, де й помер за нез'ясованих обставин.

Кооперативний та громадський діяч, голова «Руської каси» Михайло Білик народився на Городенківщині та студіював у Львівському університеті [13; 14; 15]. У зв'язку з боротьбою за український університет в Галичині в 1910 році був двічі арештований, а в 1912 виключений з університету. У 1912-1917 роках працював касиром, а відтак заступником директора й директором «Руської каси» в Делятині та технічним директором повітової господарсько-торговельної спілки «Народний дім» [39]. У середині 1920 років виїхав до Коломиї.

В кінці 1912 року на XXIII з'їзді Української радикальної партії увійшов до регіональної управи [26]. 14 січня 1913 року на повітовому січовому з'їзді обраний повітовим отаманом «Січі» [28]. 14 грудня 1913 року відкрив та вів довірочну нараду радикалів Делятинщини, на якій його обрано делегатом на XXIV з'їзд УРП у Львові та секретарем повітової управи УРП [30]. 15 березня М. Білик відкрив II повітовий з'їзд «Січі», на якому обговорено справу делегатів на свято «Січей» у Львові, проведення в Делятині січового вишколу, влаштування ювілею І.Франка, створення в кращих «Січах» відділів «Січових стрільців», відкриття пам'ятника Шевченкові в Ворохті тощо [31].

У 1918-1919 роках займав пост заступника комісара УНР в Делятині [39]. 5 червня 1922 року виступав на II повітових загальних зборах філії «Просвіти» в Делятині, де й став секретарем виділу [43, арк. 5-6]. На початку 1920-х років був членом виділу гуртка «Рідної школи» в Делятині [42, арк. 6, 18].

Визначними громадськими діячами Гуцульщини та Східної Галичини були священик Сидір (1859-1932) та Марія (1859-1942) Бобикевичі з Саджавки, письменниця Леся Верховинка – донька М.Лагодинського – (1903-1936) з Делятина, поетеса Марійка Підгірянка (1881-1963) з Білих Ослав, січовий стрілець та поет Юрій Шкрумеляк (Іван Сорокати́й) (1895-1965) з Ланчина, художник Осип Васків (1895-1972) з Делятина, суспільно-культурна діячка Софія Токар (1902-1989) з Делятина, інженер, сотник Української Галицької Армії Григорій (Гриць) Голинський (1895-1941) з Делятина, фінансист Осип Климович з Делятина, Федір Гаврилук (1873-1950) з Ворохти, Іван Захарчук (1867-1927) з Чорних Ослав, Василь Прокопів (1879-1952) з Татарова, Юрко Флис (1864-1916) з Делятина, Михайло Данилюк (1880-1951) з Заріччя та інші.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Взаїмна поміч українського вчителства. 1905-1930. – Львів, 1932. – С. 313; 2. Галичанинъ. – 1897. – 3 січня; 3. Галичанинъ. – 1901. – 21 грудня; 4. Громадський голос. – 1907. – 13 вересня; 5. Громадський голос. – 1908. – 30 січня; 6. Громадський голос. – 1908. – 2 травня; 7. Громадський голос. – 1909. – 12 лютого; 8. Громадський голос. – 1909. – 23 червня; 9. Громадський голос. – 1909. – 11 серпня; 10. Громадський голос. – 1909. – 22 вересня; 11. Громадський голос. – 1910. – 2 березня; 12. Громадський голос. – 1910. – 1 червня; 13. Громадський голос. – 1910. – 6 липня; 14. Громадський голос. – 1910. – 10 серпня; 15. Громадський голос. – 1910. – 21 вересня; 16. Громадський голос. – 1910. – 23 грудня; 17. Громадський голос. – 1911. – 4 січня; 18. Громадський голос. – 1911. – 22 березня; 19. Громадський голос. – 1911. – 27 квітня; 20. Громадський голос. – 1911. – 21 червня; 21. Громадський голос. – 1911. – 28 червня; 22. Громадський голос. – 1911. – 5 липня; 23. Громадський голос. – 1912. – 1 травня; 24. Громадський голос. – 1912. – 15 травня; 25. Громадський голос. – 1912. – 21 серпня; 26. Громадський голос. – 1913. – 1 січня; 27. Громадський голос. – 1913. – 15 січня; 28. Громадський голос. – 1913. – 21 січня; 29. Громадський голос. – 1913. – 13 листопада; 30. Громадський голос. – 1913. – 25 грудня; 31. Громадський голос. – 1914. – 19 березня; 31. Громадський голос. – 1914. – 16 квітня; 32. Громадський голос. – 1914. – 6 серпня; 33. Клапчук В.М., Клапчук М.М. Делятинщина: історико-географічне

дослідження. – Делятин: Фоліант, 2007. – 584 с.; 34. Левицький К. Українські політики. – Частина 2. – Львів, 1937. – С. 82; 35. Домашній архів Клапчуків (далі – ДАК). – Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 2; 36. ДАК. – Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 3; 37. ДАК. – Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 5; 38. ДАК. – Ф. 8. – Оп. 2. – Спр. 14; 39. Матеріали родинного архіву Головацьких у Делятині; 40. Матеріали родинного архіву Колянковських у Івано-Франківську; 41. Центральний державний історичний архів у Львові (далі – ЦДІАЛ). – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 818. – Арк. 6, 18; 42. ЦДІАЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 829. – Арк. 1-6.

О.Г.Олексієнко

Х.Д. АЛЧЕВСЬКА ЯК НОСІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ ОСВІТНІХ ІДЕЙ

П'ятдесяті роки XIX сторіччя характеризуються початком інтенсивної роботи в середовищі української інтелігенції, спрямованої на об'єднання та активізацію патріотичних сил у справі просвітництва українського народу. Цей період позначився надзвичайним інтересом прогресивної частини українського суспільства до питань національного відродження. У зв'язку з тим, що єдиною цариною, де позбавлені власної держави українці могли виразити свою самотність, була культурна діяльність, у якій провідну роль «будителів народу» найчастіше відігравали вчені, письменники, поети та інші діячі культури [1, с. 24 – 25].

За словами П.Ф. Каптерева, саме у цей період «бере початок нова російська педагогія з тим великим рухом відродження та відновлення, який привів до звільнення селян від кріпосної залежності і до інших реформ. Ця епоха взагалі може бути названа визвольною в значенні звільнення не тільки селян від уз кріпацтва, але і всіх людей від різних пут, що довго сковували їх» [2, с. 10]. Українська прогресивна інтелігенція тих часів визнавала, що як і раніше вона не може залишатися байдужою до педагогічних питань, повністю віддаючи їх вирішення уряду. У постановці та розробці методів і прийомів виховання дітей суспільство визначило свої насущні, кровні інтереси, які саме воно повинно захищати і оберігати. За декілька років до великої реформи М.І. Пирогов вже звертався до російського суспільства із закликом про необхідність серйозних змін в освіті. На той час громадськість починала все більше і більше цікавитися педагогічними питаннями. Розробкою актуальних питань педагогічної теорії та реалізації висунутих ідей у просвітницько-педагогічній діяльності займалися багато видатних педагогів того часу: К.Д. Ушинський, Л.М. Толстой, М.О. Корф, В.П. Вахтеров, М.Ф. Бунаков, с. О. Рачинський, М.Г. Чернишевський, М.О. Добролюбов, І.І. Паульсен, с. І. Миропольський, О.М. Острогорський, К.П. Яновський, П.Д. Юркевич, М.О. Бобровников, М.І. Киреев та багато інших.

Визвольні події та національні рухи, що мали місце у низці європейських країн, сприяли проникненню у Росію прогресивних ідей. Соціально-економічні перетворення призвели до появи так званих «інтелектуалістів» або інтелігенції, яка поклала початок філософії національної ідеї. У контексті загальноєвропейських культурно-соціальних процесів відбувалося зародження філософії національної ідеї слов'янських народів [1, с. 23 – 24].

На фоні соціально-економічних та політичних змін остаточно формується такий соціальний феномен, як українська інтелігенція, яка стає провідною рушійною силою національного відродження кінця XIX століття [3, с. 12]. То був період найвищого прояву широкої, різноманітної й корисної, інтенсивної й легальної праці української інтелігенції на користь України та її народу. З метою запровадження елементарних та загальноосвітніх знань, що сприяли б адаптації слухачів до умов суспільства, ще в 30 – 40-х рр. XIX ст. у різних регіонах України організовувалися гуртки читань для народу, короткочасні курси запровадження елементарних знань, народні лекторії для поширення грамотності серед дорослих. У народних гуртках читалися лекції з історії України, анатомії (елементарні основи будови людського тіла), охорони здоров'я, теорії та історії вітчизняної і зарубіжної педагогіки. У 1842 р. при Міністерстві народної освіти було створено комісію з розробки положень організації та проведення народних читань [4, с. 17].

Одним з найяскравіших представників української інтелігенції того часу, що увібрала в себе кращі її якості, вважається Христина Данилівна Алчевська. Незвичайна жінка, яка була талановитим педагогом, просвітителькою, громадським діячем та публіцистом. Її ім'я було відомо далеко за межами Батьківщини. Передусім, його пов'язували з відкриттям Харківської недільної школи, що була однією з перших в Україні.

Майже шість десятиліть свого життя Христина Данилівна присвятила справі народної освіти. В історико-педагогічній, періодичній та публіцистичній літературі внесок Х.Д. Алчевської у розвиток національної педагогіки було широко розкрито, проаналізовано та високо оцінено відомими педагогами та громадськими діячами як того часу, так і сучасності. Серед них Я.В. Абрамов, В.П. Вахтеров, Г.І. Успенський, Л.М. Толстой, І.С. Тургенев,